

ENDRE ADY NA HRVATSKOM JEZIKU

Agneš Prodan

Za sadašnji trenutak u hrvatskoj kritici prijevoda s mađarskog na hrvatski jezik i obratno nema značajnijih radova, napisanih tokom posljednjih nekoliko desetljeća, iako je tradicija, razumije se, starija.

Po vrijednosti svega onoga što je objavljeno kao kritika prijevoda, može se reći da je hrvatskoj kritici prijevoda nedostajala čvršća teorijska osnova na planu komparativne stilistike, komparativne versifikacije i drugih teorijskih pitanja prevođenja.

Iscrpan pregled i ocjena onoga što je na tom polju do sada urađeno tek trebaju biti dati u okviru istraživanja o razvoju prevodištva s mađarskog na hrvatski odnosno s hrvatskog na mađarsk jezik.

Mađarski su, a napose i hrvatski povjesničari književnosti, već osvjetili onaj stimulativni "utjecaj" Adyjeva djela koji potiče na plodonosnu rezonanciju u djelima Miroslava Krleže, a osim toga sagledali su i koliko adyjevskih poticaja, stvaralačkih adyjevskih impulsa i njihovih autentičnih plodova možemo naći kod njega.

Izvanredan je bio Adyjev pjesnički doprinos i značaj: povijest književnosti bi mogla raspravljati o početku stoljeća, o velikoj obnovi mađarske kulture kao o Adyjevom dobu. Do tada u Mađarskoj nije bilo pjesnika koji je imao veću čar od Adya na početku stoljeća.

Umjetnici, borci i žene čekali su njegovu riječ, osjetljiviji đaci su ga čitali kriomice, "pod klupom", klanjali mu se ili ga proklinjali, ali se njegova osobnost i poezija nisu mogle zaobići. Čak su i kritičari, ukoliko mu nisu bili neprijatelji, skoro sa zanosom govorili o njemu.

Krležin esej o Adyu iz 1930. godine, najznačajniji je u inostranoj literaturi o Adyu. I mada govori samo o njegovoj ljubavnoj lirici i sudbinskim doživljajima, Adyjevo mjesto zasigurno nije preciznije određeno ni u Europi ni u mađarskoj literaturi. Među simbolistima i impresionistima istočne Europe na početku stoljeća, uz Rilkea, Ady je za Krležu najveći. Osjetljivost, koja je – po njemu – bila dovoljna za većinu istočnoeuropskih simbolista ne bi li produžili igru zapadnih poza, kod Adja se potpuno pretvorila u osjećaj za stvarnost. Ispod prefinjenih treptaja njegove umjetnosti plamsaju sumorne kalvinističke boje, a u

njegovo remboovsko ustrojstvo uvukla se tajna Dunava, istočno-europski očaj.

Poznavajući dobro mađarski jezik, mađarsku kulturu i književnost Miroslav Krleža je, kao i u slučaju s Petefijem, načinio i vlastite prijevode, odnosno prepjeve Adyjevih pjesama. Oni do danas ostaju najuspjelije, najadekvatnije hrvatske interpretacije stihova ovog velikog mađarskog pjesnika. Posljednja velika bibliografska sinteza Adyjevog stvaralaštva, koja je dokumentirala prisustvo njegovog djela na mađarskom i međunarodnom tlu od 1896. godine do 1970. – navodi i četiri južnoslavenske (*délszláv*) zbirke Endre Adyja: knjigu prijevoda Ivana Ivanjija (Endre Adi, *Pesme* 1953), dvije zbirke Danila Kiša (*Pesme* 1964; *Krv i zlato* 1961), te zbirku prijevoda Adyjevih novela Ljube Popovića (*Odabране приповеће* 1956). Sve su to prijevodi na srpski jezik.

Adyjeve su pjesme inače u zasebnom izdanju ugledale svjetlo dana na rumunjskom, njemačkom, češkom, slovačkom, francuskom, talijanskom, engleskom, poljskom, bugarskom, hebrejskom i ruskom jeziku. A da i ne spominjemo udio u inostranim zbirkama s više autora, odnosno njegovo prisustvo u stranim listovima i časopisima.

Od 1970. godine naovamo inostrana recepcija Adyjeva djela obogaćena je i prvom hrvatskom antologijom, naime prigodom jubilarne 1977. godine dotadašnji impozantni niz samostalnih izdanja upotpunjuje dvojezična zbirka Josipa Krleže – imenjaka Miroslava Krleže – pod naslovom *Ady Endre. Pjesme – Versek*, koja sadrži 51 pjesmu.

S obzirom da se toj zbirci sve do danas dao veoma skroman publicitet, te da se ponovo približava jubilarna godišnjica Adyjevog rođenja svojim prilogom želim dati podsticaj na daljnje prevodenje Adyjevih stihova, i to ne samo kod Hrvata već i kod svih drugih naroda koji cijene i vole poeziju punu osjećaja.

Često se ponavlja i često se naglašava da je prevodenje u stihu posao naročite vrste, posao koji zahtjeva od prevoditelja znanje jezika, izuzetnu nadarenost, stručnost i izuzetan napor. Presudno je i specifično poznavanje cjelovitog pjesničkog procesa, a naročito onda kad pjesnik životom nije više naš suvremenik.

Josip Krleža je temeljito proučavao složenu piščevu biografiju, no naročito je dugo izučavao njegovu čudesnu poeziju i specifični, neponovljivi pjesnički jezik.

Našu analizu prijevoda započet ćemo razmatranjem o pitanju izbora stihova.

Izbor nije rukovođen nekim usmjerenim "narudžbama" nego intoniran glasom intimnog ukusa, koji usmjerava pozornost hrvatskog čitatelja i na neke "neantologijske", ali ipak vrijedne, trajno aktualne pjesme. Unatoč relativnoj cijelovitosti i namjerama prevoditelja da nam prikaže presjek cijelog Adyjevog opusa, na prvi pogled ipak se može zamjeriti zbog nedostatka podosta "antologijskih" Adyjevih pjesama.

Svoj prevodilački izbor Josip Krleža crpi iz grada cijelokupnog Adyjevog opusa, točnije iz 13 zbirki. Od ukupnog broja pjesama većina je uzeta iz zbirke *Krv i zlato* (*Vér és arany* 1907) – 15 pjesama; 10 pjesama iz knjige *Nove pjesme* (*Új versek* 1906) dok je 9 pjesama uzeto iz poznate zbirke *Volio bih da me vole* (*Szeretném, ha szeretnének* 1909), ali je prevoditelj dotakao i sve ostale Adyjeve zbirke, uključujući i onu objavljenu posmrtno.

Sveobuhvatni izbor pjesama, prilikom komponiranja ove zbirke, razvrstan je u devet ciklusa. Pored političkih stihova nalazimo i Adyjeve doživljaje o ljubavi, univerzalne teme, ali dobivamo i bogat uvid u poetski program pjesnika.

Interesantno je pripomenuti, da je od 51 pjesme njih 14 objavljeno i u srpskim zbirkama prijevoda (2 su zastupljene čak u sve tri srpske zbirke, 6 pjesama u dvije, a 6 u jednoj zbirci).

I prijevodi u srpskoj redakciji i Krležini prijevodi u hrvatskoj imaju opravdanje na istodobnu egzistenciju, jer daju različite otiske originala. Oni su rađeni samostalno, svaki ima svoje zasebne vrline i nedostatke.

Mada poznavanje leksičkog fonda nekog jezika ne znači i poznавање tog jezika u cjelini, ono je temelj od kojeg se polazi. Reklo bi se da se prevođenjem može baviti samo tko besprijkorno vlada i jednim i drugim jezikom; međutim, ipak sa pokazuje da nije uvijek tako. Ne samo da se griješi u prevođenju tananijih nijansi u značenju, nego i tamo gdje pomoć može pružiti dobar rječnik. A osim toga, Adyjevu poeziju, tu poeziju svojevrsnog duhovnog seizmologa koji je osjetio i izrazio disonantnu mnogozvučnost početka ovog stoljeća nemoguće je prevoditi bez profinjenog unutarnjeg sluha i istančanog osjećaja za oba jezika, bez brižljive studije teksta. Osjetiti sve komponente ritma i stila može svaki kulturniji čitatelj, ali naći im u drugom jeziku izraz adekvatan originalu može samo čovjek koji se i sam bavi literaturom. A Josip Krleža tokom svog života bavio se literaturom, dapače prevodio je i pjesme Attila Józsefa. Niz godina izučavao je tajnovite procese pjesništva, prevodilaštva, a književni afinitet usmjerio je prema

djelu ovog tajanstvenog, impresivnog i tragičnog mađarskog pjesnika.

Naša analiza bila bi nepotpuna kada se ne bismo zadržali na pitanju tekstualne vjernosti prijevoda.

Izvršimo li komparativnu analizu srpskih prijevoda s hrvatskim, prijevodi Danila Kiša ostavljaju ljepši dojam kada se čitaju bez usporedbe s originalom. On prevodi slobodnije, trudi se da prepjeva djelo više nego da ga prevede. Zato njegov prijevod nešto više liči na samostalno umjetničko djelo. A kada se izvrši usporedba s originalom, mora se priznati prednost Krležinom prijevodu, barem što se tiče vjernosti teksta, jer svojim prijevodima on rijetko kad čini prepjeve pjesama, već načinom, stilom i strukturon čuva bit pjesničkog originala. Krležin je prijevod tekstualno vjeran originalu, odstupanja su tako neznatna da o njima i ne treba posebno govoriti. Ima, međutim, nekoliko pogrešno prevedenih mesta do kojih je došlo ili zbog toga što se prevoditelj nije pažljivo udubio u tekst ili zato što mu je pomanjkalo znanje mađarskog jezika. Neke od tih grešaka su možda i sasvim slučajne, a neke su možda i plod nedovoljnog osjećanja Adyjeve poezije. U tim i tima sličnim slučajevima moglo bi se čak i prigovoriti Josipu Krleži što se nije pomagao prijevodima Danila Kiša pa i Ivana Ivanjija. Teško bi se međutim moglo reći da je i jedna greška rezultat potpunog nerazumijevanja Adyjevog teksta.

Jezični i stilski problemi manje-više su isti kod svakog prijevoda, bilo da je to djelo pisano u prozi ili u stihu.

U svome radu Krleža je sačuvao ljepotu i jedinstvenost originala, uspješno pretočio duh pjesničkog djela u zakonitosti hrvatskog jezika. Može se zaključiti da je pravilno preveo mađarske fraze čak i kad mu je više napora u tom poslu zadavao ritam stiha:

Torkig a förtélemmel (Jönnek jobb napok). Siti strahotama (Bit će boljih dana).

Ma se hitünk, se kenyérünk. (Magyar jakobinus dala). Danas bez kruha i vjere! (Pjesma mađarskog jakobinca).

Hogy az Élet ízik a számban. (Már előre rendeltettem). Da u ustima mi okus đivotra. (Već unaprijed predodređen)¹.

Rijetko kad J. Krleža griješi pri odabiranju pravog značenja riječi. Za primjer navodimo citat iz pjesme *Svirala davnog praznovjerja* (*Sípja régi babonának*):

¹ Ovdje i nadalje *kurziv* je moj, A. P.

u originalu Ady piše:

Veszett népem veszett földje:
Sohse nézek többet vissza.

J. Krleža to prevodi ovako:

Bijesnog puka bijesnu zemlju:
Stid mi osvrt natrag brani!

što je naravno točno, jer iz određenog konteksta proizlazi ovo značenje riječi (veszett = bijesni), a ne značenje u smislu "izgubljen".

Dok Krležini prijevodi samo na par mjesta odstupaju od originala mnogo su češća pomjeranja u broju slogova stiha, dakle u dužini stiha, a što se tiče broja samih stihova, od 51 pjesme, svega u jedinoj pjesmi (*Bit će boljih dana*) primjećujemo ispuštanje jednog stiha.

Najviše odstupanja od originala javlja se radi potrebe rima. Krleža u većini slučajeva rimu prevodi rimom i to dosta olako:

Cselédjei az Akaratnak,
Titkon fájunk most magunk
S csak titkon, hogy siratunk –
Kiket akaratunk szépnek, szabadnak: (*Az akarat cselédjei*)

Raspored rima u citatu dolazi sljedećim redoslijedom: ABBA – dakle prema shemi obgrljene rime.

Prijevod je načinjen bez razlike u rimovanju, slijedi obgrljenu ABBA shemu:

Služinčad Volje jesmo
Tajno nas boli što sami
Oplakujemo u tami:
One što lijepe, slobodne htjesmó: (*Služinčad volje*)

U nemogućnosti da se zbog prostora pokažu sva odstupanja u svezi s pitanjem o postizanju rime i dužine stiha, odabrali smo par citata, gdje se uočavaju sljedeće pojave u prijevodu:

Az élet él, újul, győz és szalad, (*Sajnálom szegény fiúkat*)

Lako je uočiti da taj niz riječi: "él, újul, győz, szalad" ima stanovit red, da one ne slijede jedna iza druge slučajno. U

originalu uočavamo dakle jednu gradacijsku liniju težine tih riječi, dok u prijevodu možemo zapaziti:

Raste život i pobjedno *krili*, (*đalim sirote dječake*)

1. – ispuštanje glagolskih predikata (u originalu: él, újul, győz, szalad – u prijevodu: raste, krili);
2. – samovoljni prijevod glagola s prilogom (győz – pobjedno).
I da nastavimo sa sljedećim primjerom:

Milyen szép volt, milyen tágas, *szabad*.
Da lijep bje nekad, slobodan, *širi*.

1. – komparacija pridjeva (tágas – širi);
2. – izmjena redoslijeda riječi (tágas, szabad – slobodan, širi).

Ezért minden: önkínezás, ének. (*Sem utódja, sem boldog ōse*)
Za sve te muke, *pjesme bolne*. (*Ni potomak ni sretan predak*)

1. – dodavanje atributa imenici (ének – pjesme bolne).

Az én apámnál *nincs* jobb ember
Nincs, nincs sehol. (*Proletár fiú verse*)
Od mog oca boljeg čovjeka
Nigdje *nema*. (*Pjesma proletarskog dječaka*)

Zbog određenog broja slogova u stihu originala prevoditelj namjerno izbjegava ponavljanje riječi (u mađarskom tekstu tri puta “nincs” – u hrvatskom samo jedanput “nema”). Tako međutim pjesma gubi na svojoj izražajnosti, jer se u originalu baš pomoću ponavljanja ističe očeva dobrota.

Ugye, *paripám*? Hol járunk mi akkor, (*Dalok tüzes szekerén*)
Hej, *moji konji* i gdje bit ćemo tada? (*Na ognjenim kolima pjesme*)

1. – Uporaba plurala umjesto singulara (paripám – moji konji);
2. – zamjena dvosložne riječi “parip” sa sinonimnom jednosložnom “konj”.

Istina je da Krleža nije uspio posvuda ritmički uskladiti prijevod s originalom, jer je Adyjeva ritmika posve izuzetna. Ali je iza metra osjetio živo pulsiranje ritma u izvornom tekstu, te je tražio načina da prenese njegove bitne elemente u svoj jezik ne vršeći pri tome nasilje nad prirodnim ritmičkim rječnikom svoga jezika. Tako

će čitatelji moći osjetiti gipkost i ljepotu ritmičkih preljeva originala, ali ponegdje i tromost stihova.

Gledano u cjelini, pojedinostima Josip Krleža nije dosljedno robovao, već je bio stvaratelj koji se udaljavao od doslovnosti radi približavanja suštini pjesme. U tu svrhu žrtvovao je ponekad čak i pojedine značajne elemente pjesme kao na primjer redoslijed rimovanih stihova, proširivao je Adyjevu misao iz jedne u dvije rečenice itd.

Takav prijevod svakako traži od prevoditelja višak kvalitativnih npora.

I na kraju smatram potrebnim navesti, da mi je pri analizi ovih stihova stalno bila na umu misao koju je izrazio S. Lipkin: “(...) ne davati kritike odmah, nego vidjeti zašto je došlo do odstupanja. Jesu li ona rezultat prevoditeljeve snage ili slabosti? Jesu li rezultat nebrige za duh i smisao originala ili nasuprot tome, veoma dubokog štovanja originala”.

BIBLIOGRAFIJA

Ady, E.
1973

Művei I-II, Budapest 1973.

Ban, I., Barta, J., Cine, M.
1976

Istorija mađarske književnosti, Novi Sad 1976.

David, A.
1977

Mostovi uzajamnosti, u: *O jugoslovensko-mađarskim kulturnim i književnim vezama*, Novi Sad 1977.

Krleža, J.
1978

Ady Endre. Pjesme – Versek, Osijek 1978.

Piper, P.
1985

O prevodima iz ruske književnosti, Novi Sad 1985.

ABSTRACT

The first volume of Endre Ady's verse to be published in Croatian was translated by Josip Krleža (Osijek 1977). Even before that, Ady was no stranger to the Croatian public.

Miroslav Krleža, who wrote an essay about Ady in 1930, had also previously translated some of his poetry.

The volume translated by Josip Krleža contains a total of 51 poems. The selection made is excellent and includes not only the poems usually published in anthologies, but also some of Ady's work which is less known, but which is nevertheless very important from an artistic point of view. With the exception of some major digressions, Josip Krleža attempted to preserve the content as well as the form of the Hungarian original.